

NYELVMŰVELÉS

A változás és a változat mint nyelvstratégiai alapkérdés*

1. Bevezetés. — A nyelvművelést sokszor éri az a vád, hogy egyetlen, tudományosan alá nem támasztott vagy alá nem támasztható, önkényesen kiemelt nyelvváltozatot (vagy nyelvi elemet) népszerűsít, (rosszabb esetben) követel meg, míg másokat kirekeszt, megbélyegez. Mindezt a helyes—helytelen tudományosan alá nem támasztható oppozíciójával teszi. Ráadásul nem veszi figyelembe a nyelvi változásokat sem, rendszeresen régi irodalmi példákat idéz. A laikus (nem nyelvész) nyelvhasználók túlnyomó többségében az a tudat él, hogy csak egyetlen, „művelt” nyelvhasználat van, s nem tudnak mit kezdeni a változatokkal. Ilyenkor gyakran nyelvész segítséget kérnek. A nyelvészek egy része igyekszik segíteni (őket nevezik nyelvművelőknek), a másik része azt mondja, hogy nyelvi-nyelvhasználati kérdésekben nem jogosult tanácsot adni a nyelvész, hiszen neki csak az a dolga, hogy a nyelvi jelenségeket kutassa. Ha ekkor tovább erősködik az anyanyelvhasználó, azt a választ kapja, „minden jó a nyelvben, amit az anyanyelvhasználó annak tart”, illetve: „ez nem nyelvészeti, hanem pedagógiai kérdés”. Furcsa módon, magukról a nyelvész-nyelvművelőkről terjedt el a közvélekedésben, hogy túlzottan liberálisan, állandóan azt mondják, hogy: „ez is jó, az is jó”. A gondolkodó anyanyelvhasználó tovább töprenghet: ha minden jó, akkor a nyelvész a Magyar Tudományos Akadémián vagy a televízióban miért nem beszél „akárhogy”, s ha „ez pedagógiai kérdés”, akkor ki készíti fel a pedagógusokat erre (egyáltalán van-e köze a nyelvészeknek a nyelvtankönyvekhez és a pedagógiához?).

A következőkben azt bizonyítom, hogy a magyar nyelvműveléstől régóta nem idegen a nyelvi változás, a sokféle nyelvváltozat elismerése, s inkább csak ügyetlenség, vagy diszfunkciós (nem célzott) hatás, esetleg „ráfogás” az egyetlen forma kitüntetése vagy más nyelvváltozatok elítélése. A nyelvtanok, szótárak (pl. az újabb helyesírási szótárak), stilisztikák stb. rejtetten, de olykor már kinyilvánítottan (tervszerűen) is a sokféle nyelvi változatra ügyelnek, azokat népszerűsítik. — Vé-

* Az ELTE BTK Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke által 2002. október 28—29-én rendezett „Variabilitás és nyelvhasználat” című konferencián elhangzott előadás írott változata. Jelleghénél fogva nem tárgyalhat meg minden kérdést monografikusan, még csak kimerítően sem, amiért az olvasó és a lektorom elnézését kérem, egyúttal minden felelősséget természetesen magamra vállalva. B. G.

gül megfogalmazom azt az alapvető nyelvtervezési, nyelvstratégiai törekvést, amely további tudatos „változtatóvítéssel” a nyelvi sokféleséget szolgálja.

2. Tá g a b b e l m é l e t i k e r e t. — A magyar nyelvművelésnek van rendszerbe szedett alapelvek gyűjteménye, azaz elmélete. Ez több szerző által kidolgozva megtalálható a „Nyelvművelő kézikönyv”-ben (NyKk., szerk. GRÉTSY LÁSZLÓ és KOVALOVSKY MIKLÓS. Akadémiai, Bp., 1980., 1985.), majd ennek rövidített, de némileg megújított változatában, a „Nyelvművelő kézikönyv”-ben (NyKsz., szerk. GRÉTSY LÁSZLÓ és KEMÉNY GÁBOR. Auktor, Bp., 1996.), két alapvető monográfiában (Mai magyar nyelvünk. Szerk. GRÉTSY LÁSZLÓ, Akadémiai, Bp., 1976.; Nyelvfejlődés — nyelvhelyesség Szerk. KOVALOVSKY MIKLÓS. Akadémiai, Bp., 1977.), a magyar nyelvművelés évtizedeken át meghatározó egyéniségének, LŐRINCZE LAJOSnak több munkájában (pl. az „Emberközpontú nyelvművelés” című kötetében; Magvető, Bp., 1980.), valamint FÁBIÁN PÁL és LŐRINCZE LAJOS „Nyelvművelés” című jegyzetében, (legújabb kiadása: Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1999.), vagy éppen Grétsy László munkásságában (pl. Anyanyelvi őrző. Szabad Föld Lap- és Könyvkiadó Rt., Bp., 1999., Anyanyelvi őrző II. Szabad Föld Lap- és Könyvkiadó Rt., Bp., 2002.), illetve a gyűjteményes nyelvművelő szakirodalomban (pl. KÖVESDY ZSUZSANNA szerk., Kedves Hallgatóim! Válogatás a Magyar Rádió *Édes anyanyelvünk* című műsorából. Tinta, Bp., 2003.). A „Magyar Nyelvhelyességi Lexikon” (BALÁZS GÉZA, Corvina, Bp., 2001.) és a „Magyar nyelvstratégia” (BALÁZS GÉZA, Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 2001.) ugyancsak kísérlet a nézetek felsorolására, elméletalkotásra és ezen elmélet gyakorlatba átvitelére. Minden további átfogó nyelvművelő vagy olyan jellegű munka (de még egy cikkgyűjtemény is) egyfajta elméletet, felfogást követ vagy rejt magában.

A nyelvművelő elvek tehát kinyilvánítottan monográfiákban, kézikönyvekben, illetve rejtetten, a gyakorlatban bukkannak fel (pl. nyelvművelő könyvekben, tanulmányokban, cikkeken, műsorokban, előadásokban). A magyar nyelvművelés elméleti megerősödését, megújulását sokan és sokszor sürgették, de a nyelvművelők általában a „hasznos” tevékenységgel voltak elfoglalva, s az elvek megfogalmazásának, rendszerezésének igényével — a fenti kivételektől eltekintve — ritkán törődtek. Hogy az említett munkák mindig valamiféle irányítóként szolgáltak, mutatják a rájuk való hivatkozások. Az 1990-es évektől az elveket szorgalmazó sürgetések, valamint a gyakorlati nyelvművelő tevékenység megváltozása, finomodása magával hozta a nyelvművelés megújulását, sokszintűvé válását. Több helyen idézett felfogásomban (legrészletesebben kifejtve: BALÁZS GÉZA, Magyar nyelvstratégia 2001. 14) a nyelvművelés a (a) nyelvpolitika (nyelvi tervezés), (b) nyelvstratégia, (c) nyelvművelés, (d) nyelvvédelem rendszerében helyezhető el. Munkámban részletesen kifejtettem, hogy egy adott nyelvművelésnek meg kell felelnie az antropológiai, általános nyelvészeti kritériumoknak, valamint sajátossága, hogy illeszkednie kell az adott nyelv kultúrájához, hagyományaihoz. Egy adott kultúrában a nyelvhasználatra irányuló tevékenység mindig többszintű, s ezeket a törekvéseket mindig a maguk helyén kell megítélni. Nincs olyan nyelvész, aki ne tudná, hogy a nyelvek változnak, s ezek a változások a nyelvi rendszerben nyomot hagynak, ráadásul a mindennapi beszélő is érzel belőlük valamennyit. A nyelvtörténettől kezdve a grammatikáig, illetve a modern kommunikációkutatásokig a nyelvre ható külső és belső tényezők sokaságát tárgyaltam fel (persze ez a „külső” és „belső” elkülönítés csak eredetét tekintve érvényes), amelyek tehát értelemszerűen nyelvészeti szempontból mindig belső nyelvi változásokként jelennek meg. A nyelvművelők a változást a legegyszerűbben úgy fejezik ki: „ez a (korábban hibáztatott) jelenség nyelvi tényé vált”. Tudományos közhely, amelyet a nyelvművelés is alkalmaz (magam 1992-es konferencia-előadásomban hangoztattam), hogy minden élő nyelv alapvető tulajdonsága a konvergencia és a divergencia, azaz bizonyos változások összetartó, bizonyos változások széttartó fejlődése (BALÁZS GÉZA, A nyelvi norma és a hagyomány: Nyr. 1992: 414). A nyelvművelés elleni támadásnak az az érve, hogy „minden anyanyelvi közlés jó, helyes”, vagy: „az anyanyelvi beszélő nem tévedhet”, fölfogható a nyelvváltozatok figyelembe nem vételének, illetve normaellenessége folytán

konvergenciaellenességnek is (vagyis az összetartó nyelvi kategóriák, pl. nyelvváltozatok elutasításának).

Értelemszerűen a nyelvművelés elmélete és gyakorlata sem állandó, az is változik. Erre részletesen hoztam példákat a „Magyar nyelvstratégia”-ban (pl. 117—38). A nyelvművelési elvek változására a nyelvtudomány fejlődése, a nyelvi viták, a politikai-gazdasági-kulturális körülmények változása (rendszerváltozás, médiaátalakulás, médiakonvergencia, informatikai forradalom stb.) is hatással vannak. Ahogy más nyelvtudományi tételek, felfogások is változnak, úgy a nyelvművelés elvei, és ennek következtében gyakorlata is változik.

3. Szűkebb elméleti keret. — Néhány címszó annak bizonyítására, hogy a „Nyelvművelő kézikönyv” magában rejtje a magyar nyelvművelés elveinek elméletét. Régóta tárgyalt témák: nyelvünk gazdagsága (G. L., 2: 391—5), nyelvművelés (L. L., 2: 349—52), nyelvművelésünk módszere (L. L., 2: 352—9, ebben külön felbukkan a nyelvi változások megítélésének három szemlélete: „Az egyik szerint ... minden változás: romlás, tehát meg kell akadályozni. A másik szerint — ezt kevesebben képviselik — minden új nyelvi jelenség gazdagodása a nyelvnek, örömmel kell tehát fogadni, mert a »nyelv zsenije« fel fogja tudni használni. [Új bek.] Ezzel szemben a helyes magatartást a változás dialektikus szemlélete s a nyelv társadalmi, kommunikációs szerepe alapján való értékelése alakíthatja ki, szabhatja meg.”), nyelvi tervezés (L. L., 2: 339—48, ebben már megjelenik a *stratégia* és a *taktika* szó is), nyelvváltozás, nyelvfejlődés, nyelvromlás (L. L., 2: 397—403) stb. És egy példa arra, hogy a NyKk.-ben sokoldalú, a pragmatikai, sőt (mai szóval) kognitív szempontokat is figyelembe vevő monográfiaszerű feldolgozása található meg egyes témaköröknek: tö- és kötőhangzó-váltakozások (G. L. 2: 1047—88).

4. A nyelvművelő tevékenység kritikája. — A nyelvművelő munkákat áttekintve témánk szempontjából kirajzolódó kép: a nyelvváltozatok sokfélesége, gazdagsága érték, tanítandó, fenntartandó feladat a szüntelen változathövelítés (nyelvbövelítés, nyelvújítás, nyelvkorszerűsítés, szóalkotás); az új nyelvi jelenségek (a változás) elfogadása — kritikával — helyesíthető, üdvözölhető.

Ám tény, hogy mindez nem rendeződött egységes nyelvi tervezés, nyelvstratégia kereteibe. A spontán irány, a törekvés azonban jó, helyes volt.

Helyes volt? Hiszen éppen a köznyelvi helyesség, a normativitás hangsúlyozásával bizonyos formák nem tudatos leértékelése is megtörtént. Ezt a nyelvművelés diszfunkcionális hatásának tekinthetjük. Az üzenet (leegyszerűsítve) úgy érkezett: van helyes és van helytelen; van jó és van rossz. Pedagógiai célból lehet értelme bizonyos egyszerűsítéseknek, de tény, hogy a nyelvművelés nem hangsúlyozta (csak) köznyelvi érvényességét, nem hangsúlyozta eléggé a helyzetekhez illő egyéb nyelvhasználati formák helyességét, illőségét („Minden helyes — adott helyen!”). Azt is mondhatjuk, hogy az eszmény, az ideál, a „konvergencia” hangsúlyozásával akaratlanul is leértékelt más nyelvhasználati formákat. Közben pedig állította, hogy az archaizmus, a nyelvjárásiasság érték, a szlengben a nyelvi kreativitás nyilatkozik meg. Az elmúlt száz évben nem volt nyelvész, nyelvművelő, aki a nyelvjárásokat nem egyértelműen értékékként mutatta fel, mégis az 1990-es években meg lehetett fogalmazni a nyelvművelők ellen azt a vádat, hogy „diszkriminálják” az egyéb nyelvváltozatokat (pl. a nyelvjárásokat).

Tény, hogy a magyarországi nyelvművelés vitathatatlan eredményei mellett ma még nem tudta elvégezni azt az aprómunkát, amely a nyelvhelyességi elvek nyelvváltozatonkénti differenciálására képes lenne. A „Magyar nyelvhelyességi lexikon”-ban (BALÁZS i. m. 9—24, Alapelvek) történt erre kísérlet, de ez a lexikon terjedelménél fogva erre nem alkalmas. A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoportban most készülő „Magyar nyelvhasználati szótár” (a megjelenés várható éve: 2003.) sok tekintetben tovább differenciálja a megítélést. Végeredményben a nyelvművelő elvek és módszerek nem eléggé egzakta, nyelvváltozatokra nem eléggé érzékeny volta miatt volt lehetetlen eddig jól működő,

valóban segítő, hasznos számítógépes nyelvhelyességi ellenőrző programot készíteni. (A ma Magyarországon elérhető számítógépes nyelvhelyességi programok — amelyek zöld aláhúzással jelölik a hibásnak tekintett nyelvi helyzeteket — a gyakorlatban alig használhatók: ott akadékoskodnak, ahol fölösleges, ott nem adnak semmilyen tanácsot, ahol éppen nagyon kellene.) E bizonytalanság háttérében nem a számítógépes nyelvészek hibája lappang, hanem egyértelműen a nyelvművelőké.

A magyar nyelvstratégia egyik nagy feladata tehát a továbbiakban a nyelvi változásoknak, nyelvváltozatoknak és az alakváltozatoknak rendszerszerű feldolgozása.

5. Napjaink nyelvművelő gyakorlatáról. — A magyar nyelvművelés — mint említettem — ismeretterjesztő, pedagógiai jellegénél fogva a lexikológiai-stilisztikai gazdagságot, sokféleséget hirdette és hirdeti, nagyon sok nyelvművelő előadás, cikk felfogható stilisztikai jellegűnek is (pl. NyKk. Sz. A. stilisztika és nyelvművelés 2: 688—90; Sz. A. stilisztikai formák, képletek 2: 690—8; Sz. A. stílusárnyalatok 2: 699—705; stb.). A stilisztikai alapállás nagyon hasznos, és a legkevésbé támadható; lényegében a szövegek változatosabbá tételére és jobb megértésére, végeredményben az esztétikusságra és a hatékonyság növelésére ösztönöz.

A stilisztika mellett a nyelvváltozati sokféleség előbb a helyesírásba költözött be. Már az 1954-es is, de főként az 1984-es szabályozás több esetben bevezette/megengedte az alak- és írásváltozatokat. Ezek többnyire „kettősségekben”, de néhány esetben — egyértelműséget szorgalmazónak: *horribile dictu* — „hármasságokban” öltének testet. Néhány példa a kettősségekre: *Keresztúri Úti Általános Iskola* ~ *Keresztúri úti általános iskola*, *PVC* ~ *pévécé*, *Malév* ~ *MALÉV*, *19. század* ~ *XIX. század*. Néhány példa a hármasságokra: *Tisztelt Nagy Úr!* ~ *Tisztelt Nagy úr!* ~ *Tisztelt Nagy úr, kofferje* ~ *kofferje* ~ *kofferja*, [*TV* ~] *tv* ~ *tévé*. E logika alapján többféleképpen írható a modern mozaikszó is: *SMS* ~ *sms* ~ *esemes*, *MMS* — *mms* — *ememes*; gondot jelent ez például ilyen formákban: *körsms* (és változatai).

Az 1984-es megengedőbb szabályozásnak, valamint az 1990-es évek nyelvi vitáinak egyik hozadéka, hogy az 1999-ben megjelent „Magyar helyesírási szótár” (MHSz. Szerk. DEME LÁSZLÓ, FÁBIÁN PÁL, TÓTH ETELKA, Akadémiai, Bp., 1999.) minden eddiginél több nyelvi-helyesírási változatot sorol fel. A szótár egyik munkatársa, TÓTH ETELKA (Napjaink irodalmi és köznyelvének kettős alakjai. PhD-értekezés. Kézirat, ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola, Bp., 2002.) kiszámította a szótár alakváltozatainak arányát: 2200 szótári egységet, a szótár 5%-át tekinthetjük alakváltozatnak (saját kifejezésével: ingadozást változatnak; vö. TÓTH i. m. 33), legalább kétféle (olykor háromféle) helyesírási formát megengedőnek. Fontos nyelvstratégiai ténynek tartom, hogy most már a leginkább szigorú, kodifikált normában (a helyesírásban) is megszorodott és számszerűen mérhető (a helyesírási) változatok száma; s úgy vélem, hogy ezek mennyisége és aránya a jövőben még tovább fog növekedni.

Az új értelmező szótár munkálataiban ugyancsak fontos nyelvstratégiai tény lett a határon túli nyelvváltozatok lényeges (közhasznú) szavainak számbavétele, egyúttal ezen nyelvváltozatok, a kétnyelvűségi helyzetből adódó nyelvi jelenségek (többletek) elismerése.

6. Az alakváltozatok típusai. — Tény, hogy az emberekben él az „egyetlen helyes változat” eszméje, amennyiben nem vagy csak nehezen, akadékoskodással (aggódással) fogadják el az alakváltozatokat. (Ennek nem is a nyelvművelés a legfőbb oka — van ekkora hatása a nyelvművelésnek? —, hanem inkább az emberekben meglévő szociálpszichológiai törekvések, amelyek a más szokásokban, így nyelvváltozatokban is a másik csoportot látják, szemben a „mi”-csoporttal.¹) Csak néhány olyan típusát sorolom föl az alak- vagy ingadozást változatoknak, amelyek „gondot” vagy legalábbis „reflektálási igényt” jelentenek az anyanyelvi beszélőknek.

¹ Ettől a rendkívül érdekes területtől most eltekintek, s csak jelzem, hogy „Szociálpszichológia és nyelvpolitika” című írásomban néhány részletét már tárgyaltam (Balázs Géza: *MNy*, 1999: 467—72).

Alaki csoportosításuk a NyKk. (E. L. — G. L., Sz. L. alakváltozatok, alakpárok 1: 139—43 szerint: a) magánhangzó-különbségen alapuló változatok (*csend ~ csönd, vele ~ véle*), b) mássalhangzó-különbségen alapuló változatok (*tulipán ~ tulipánt, kocsmá ~ korcsma*), c) szótagolási vagy hangcsoportkülönbségen alapuló változatok (*mennykő ~ ménkű, veríték ~ verejték*), d) tő- és kötőhangzóbeli változatok (*jöttök ~ jösztek, fő ~ föl, sark ~ sarok*), e) szóelemkülönbségen alapuló változatok (*igazából ~ igazándiból, itt ~ itten*).

Ehhez a rendszerhez saját nyelvművelői gyakorlatomból még néhány kategóriát hozzáteszek:

a) Magyar szó : magyar szó: *csatolmány : melléklet, kukac : kör a : és, villámposta : villanyposta : drótposta (emil, imél)*.

b) Magyar szó : idegen szó: *számítógép : komputer, kisközeért : bolt : üzlet : minimarket : shop, hírköze : média : médiumok : médiák, permet : spray, magánosítás : privatizáció, ablaklemez : CD*.

c) Magyar kifejezés : magyar kifejezés (nyelvrétegbeli, használati különbség, sokszor idegen nyelvi hatás): *hull a hó — esik a hó* (a második példát erdélyiek kifogásolják), *személy érkezik : levél érkezik, telefonáltak valakinek : telefont kapott, nagyobb nálam : nagyobb tölem, attól kezdve : onnantól, kell mennem : kell menjek : kell, hogy menjek, látom jönni apámat : látom, hogy jön az apám, a kettest nézzük : kettesről van adás* (ti. az MTV 2-es műsorát nézik, szlovákiai példa), *nem fogunk tudni felmenni : nem fogunk érkezni felmenni* (szlovákiai példa).

d) „Logikusság” (szakmai korrektség) céljából való helyesbítés: *felszáll : fellép* (az autóbuszra, villamosra), *kockás füzet : négyzethálós füzet* (ti. nem kockás!), *eliszapolódik : feliszapolódik* (a csatorna, a második forma „kötelező” környezetvédelmi kifejezés), *hőcsere : hőátadás* (ti. nincs csere!)

e) Politikai korrektségre (diszkriminációmentességre) való törekvés: *fogyatékos : fogyatékkal élő, világtalan : vak, süket : siket, alkoholista : alkoholproblémákkal küszködő, cigány : roma, anyós : anyus* (ti. az anyósviccek lejárták az *anyós* szót!).

7. Nyelvstratégiai feladatok. — a) Az alak- és ingadozásváltozások felismeretése, tudatosítása, a bennük rejlő sokszínűség, kifejezési gazdagság, árnyaltság megismertetése föltétlenül a modern nyelvstratégia és gyakorlati megvalósulása, a nyelvművelés feladata. Ugyanis egy élő nyelv esetében alapvető (antropológiai) jellemző a nyelvi sokféleség. A nyelvváltozatok sokfélesége a társadalom sokféleségét, egyúttal a nyelv gazdagságát jelenti. — b) Azonban ebből nem következik az, hogy a történelmi-kulturális hagyományokból eredően ne lenne (pl. Magyarországon, Németországban stb.) egy konvergens nyelvváltozat, amelyet a magyar nyelvudományban irodalmi és/vagy köznyelvnek (valamint normának, eszménynek, szociolingvistáink standardnak vagy sztenderdnek stb.) neveznek, s amelyet nem valamiféle diktatórikus (paternalista) törekvés, akarat honosított meg, hanem a kommunikációs, együttműködési (vagyis hasznossági) szándék (ráadásul „alulról”, demokratikusan szerveződve) — valójában ennek van nyelvművelése, a többi nyelvváltozatnak nincs, vagy csak most teremődik (pl. „nyelvjárásművelés”), s a feladat itt elsősorban a tudatosítás. A köznyelvben (standardban) van szükség tanácsadásra, pedagógiára — nyelvművelésre, a többiben a nyelvi ismeretterjesztése a fő feladat. — c) A köznyelv (a nyelvhelyességi, együttműködési norma) az informatikai-technokulturális világban válságba kerülhet. NYÍRI KRISTÓF (Globális társadalom, helyi kultúra. Filozófiai vázlat. In: GLATZ FERENC szerk., Az információs társadalom. Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 2000. 54) szerint: „Miközben a beszélt — sőt az írott — magyar egyre inkább a világangol hatása alá kerül, és használói által egyre felszínesebben értett keveréknyelvvé válik, a világangol elsajátítására a lakosság szélesebb köreiben nem kerül sor. Tört angol és keverék magyar egymást feltételezik; anyanyelvünk nem azáltal zagyválódik, hogy túl jó, hanem azért, hogy túl rosszul beszélünk angolul. (...) nem lehetséges-e, hogy az irodalmi magyart lassanként regionális nyelvjáráások fogják helyettesíteni? Vagy éppenséggel a magyar irodalmi nyelv modernizálását kell helyénvaló célként kitűznünk — a magyar szókincsnek az információs társ-

dalom igényei szerinti gazdagítását, létrehozva ezzel azt a lehetőséget, hogy a felsőfokú tanulmányok során az angol csak számottevően magasabb szinteken legyen elengedhetetlen —, s megteremtve az olyan innovatív *tudományos miliők* kialakulásának lehetőségét, amelyben a magyar legalább mint második munkanyelv szerepet játszhatna? Alighanem ezen utóbbi stratégiát kellene választanunk. Hiszen az olyan személy, aki gazdag és eleven anyanyelvi kultúrában nőtt fel, s a globális angolt második munkanyelvként beszéli, inkább lesz képes bizonyos eltérő gondolati szempontok észlelésére és elemző-kreatív összevetésére, mint az, aki egysíkúbb és egyoldalúbb nyelvi környezetben szocializálódott.” Azt nem tudhatjuk, hogy NYÍRI KRISTÓF jóslata beválik-e, de az föltétlenül lényeges, hogy a nyelv, nyelvünk jövőjével való foglalkozás egyre inkább kell, hogy a nyelvtudományt is érdekelje. Eddig főleg a nyelvművelésé volt ez a — sokszor prófétikus, de inkább kommunikációs alapállásból haszonelvű — jellemvonás, s miért ne maradhatna meg ez a tevékenység továbbra is a nyelvművelésnek (vagy a tanulmány elején bemutatott teljes rendszer egyes szintjeinek)? Ahogy a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport több konferenciáján is hangoztatta, vagy amiként KENESEI ISTVÁN (Hányféle igazság van?: MNy. 2002: 46—7) megfogalmazza: „A nyelvművelők fedezik fel — sokszor a leíró vagy társasnyelvésznél érzékenyebb füllel vagy szemmel —, hogy új jelenségek, kifejezések, szerkezetek jelentkeztek... A folyamat következő pontján a leíró/elméleti nyelvész, illetve ... a nyelvművelőbe oltott leíró nyelvész áll... A harmadik stáció a társasnyelvészet felségterülete... Végül az utolsó állomás újra a nyelvművelő. A felhalmozott adatok és magyarázatok alapján kellene döntenie arról, hogy szakemberként hogyan »viszonyul« az új jelenséghez, mit tanácsol a hozzá forduló érdeklődőknek: megállapítja-e, hogy az adott nyelvi jelenség például az iskolázottságnak (illetve annak hiányának) a jelölője-e és ekképpen rejtett vagy kimondott értékítéletet fűz hozzá, avagy esetleg kivár és semleges marad... És ha ezt [ti. a tanácsadást, B. G.] a szakemberek nem teszik meg, akkor nélkülük hozza meg — jó vagy rossz — döntéseit [ti. a beszélő, B. G.]”

8. B e f e j e z é s. — A változás biztos. A kérdés csak az: rohamosan átíródnak-e önmaguktól a magyar nyelvváltozatok, avagy ebben a folyamatban a kommunikáció hatékonyságának érdekében gyorsító vagy lassító szerepet vállalnak-e a nyelvészek (esetleg a beszélőközösség vagy valamilyen technológia). Én a megfontolt, stratégikus (és persze taktikus), a nyelvi hagyományokat tisztelő, a sokféleséget népszerűsítő nyelvművelésre szavazok — egy szóval a sok változatra és a folyamatos változatbővítésre.

Az agykutatók szerint az ember agyában még nagyon sok információ elfér, de a befogadás sebessége már nem növelhető. FREUND TAMÁS (A nyírfaaraszoló lepke és a jövő reménye: Magyar Nemzet 1999. december 19.) ezt vallja: „Az emberré válás után évezredekken keresztül párhuzamosan nőtt az agy befogadóképessége, kapacitása és a feldolgozandó információ mennyisége. Mára a párhuzamos ollóvá vált szét. Az emberi agy felvevőképessége biológiai okból nem tud gyorsabban nőni. Mivel minden kapacitást leköthet a külső információk befogadása, nem tud figyelni a belső világra, amely az évezredek kulturális örökség hordozója”. — Az orvosok konstatálják, hogy egyre több az időskori, sőt egyre fiatalabb kori elbutulás, szellemi leépülés. A folyamatot meggátolni nem tudják, az okát többnyire nem tudják. De a megfigyelések azt bizonyítják, hogy „a többitől több marad”. Vagyis, akinek több van a fejében, többet használ belőle, annak egy esetleges leépülés után is több marad.

A tömegember egyfajta kultúrát, egyfajta nyelvváltozatot akar. A tömegember már aktív életében elkezd az információhalmozást, a kulturális-nyelvi egysíkúsodást, az elbutulást, s ha ez szenilitással párosul, akkor hamarosan végképp semmi sem marad.

Ezért hangsúlyozom: fontos a folyamatos nyelvbővítés, nyelv gazdagítás — társadalmi és egyéni szinten egyaránt.